

IL PENTATEUCO

VOLGARIZZATO E COMMENTATO

DA

SAMUEL DAVIDE LUZZATTO

CON

INTRODUZIONE CRITICA ED ERMENEUTICA

OPERA POSTUMA

Vol. I. — GENESI

---

06 - TOLEDOT

PADOVA

Premiata Tipografia edit. F. Sacchetto

1871

(יט) וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק
 בֶּן-אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת-יִצְחָק;
 (ס) וַיְהִי יִצְחָק בֶּן-אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקָחְתּוֹ אֶת-
 רִבְקָה בַת-בְּתוּאֵל הָאֲרָמִי מִפְּדַן אֲרָם אָחוֹת
 לְבֶן הָאֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה: (כא) וַיַּעֲתֵר יִצְחָק
 לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הוּא וַיַּעֲתֵר
 לוֹ יְהוָה וַתֵּהָרַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ: (כב) וַיִּתְרַצְצוּ
 הַבָּנִים בְּקִרְפָּה וַתֹּאמֶר אִם-כִּן לָמָּה זֶה אֲנֹכִי
 וַתִּלְךְ לְדֶרֶשׁ אֶת-יְהוָה: (כג) וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ
 שְׁנֵי גֵי'ים בְּבִטְנְךָ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֶּעֶד יִפְרְדּוּ

(יט) ואלה תולדות

יצחק: יעקב ועשו האמורים נפרשה (ר"שי), ואין תולדות קורות ומאורעות (רש"י) כס
 למטה ל"ז ב'). ואם מלאכו כי לא תדע מה ילד יוס (משלי כ"ז א') אין זו ראייה
 שהמאורעות תקראנה תולדות סתם, או תולדות האדם, אלא תולדות הימים והזמן,
 כאלו הזמן יולד המאורעות הכולדים ומתהיים בו. ואע"פכ אמת הוא כי בספור התולדות
 הכתוב מגיד ג"כ המאורעות והקורות. וזוה נמשך כי בלשון סורי שִׁבְבָא, שענינו משפחה
 וזבט, מורה ג"כ ספור המאורעות (Historia) כגון בְּרַבָּה דמלכודק (Ephraem, I. 78.)
 בספור מלכודק. (ב) פדן ארם: שדה ארם (הושע י"ב י"ג) פדן בלי ערבי שדה
 ובסורי חמרישה, ונערבי וארמי למד בקר, וכן Curtius מוזכר תמיד Campos Mesopo-
 tamiae (ר"שי, רל"ב, בושארט, י' ד' מיכאעליס ורלוז). (כא) ויעתר: כ"ל כי
 שרש עתר נגזר מן עטר, והר סיני עשן כלו, תרגום ירושלמי עטר, ומחרת עשן תרגום

(*) גויס קרי

(19) Questa è poi la discendenza d' Isacco figlio d' Abramo. Abramo generò Isacco. (20) Isacco aveva quaranta anni, quando prese in moglie Rebecca, figlia dell' arameo Bethuèl, di Padàn-Arà, sorella dell' arameo Lavàn. (21) Isacco supplicò al Signore relativamente a sua moglie, poichè era sterile; ed il Signore l' esaudì, e Rebecca di lui moglie rimase incinta. (22) I figli si conquisavano nel suo ventre, ed ella disse: Se così è, a che pro son io (divenuta incinta?) Ed ella andò a ricorrere al Signore. (23) Ed il Signore le disse: Due genti sono nel tuo ventre, e due nazioni si dirameranno dalle tue viscere: l' un popolo sarà più dell' altro possente, ed il

סורי ועַטְרָה דִּתְכַנְנָא, וּמוֹזֵה וְעַתְרָ עֵנָן הַקְטֵרֶת עוֹלָה (יח' ח' י"א) וּקְרָאָה הַתְּפִלָּה כֵּן כְּעֵס חֲכוֹן חֲפִלְתִּי קֵטֶרֶת לִפְנֵיךָ, וּבִנְפִעַל עֵכִיבוּ קִבְּלַת הַתְּפִלָּה, כְּעֵס וּרְחָה ה' אֵת רִיחַ הַכִּימִת, וְהַעֲתַרְתֶּם עָלַי דְּבִרְיִכֶם (יחזקאל ל"ה י"ג), וְנִעְתַּרְתִּי נְשִׁימָה שׁוֹכָה (משלל כ"ז ו') עֵינֵי הַתְּכַנְנָאוֹת כְּמוֹ עֵינֵי לְנִבְרָה: כְּמַשְׁמַעוֹ, dirimpetto, עֵינֵי שְׂמֹת ט' כַּט. (כב) וַיִּתְרַצְצוּ: מֵאֵשׁ רַגְלָן עֵינֵי הַכֹּהֵן וּרְבִינָה, כְּמוֹ וַיְרוּגְוּ אֵת יִשְׂרָאֵל (אִפְסֵיטִים י' ח') לְמֹה זֶה אֲנִי: מִקְרָא קִנְיָ, לְמֹה הֵייתִי מִתְּחִילָה וּמִתְּפִלַּת עַל הַהַרְיוֹן (ר"ש, רַחֲבִימֹן וְרֹאז'), אִזּוֹ לְמֹה זֶה אֲכַבִּי הַרְהֵ (אח"ס) וְלְמֹה נִעְתַּר ה' לִי? וְרַחֲבִימֹן וְרַחֲבִימֹן פִּירְשׁוּ לְמֹה זֶה אֲנִי צְבוּלִם, הַלְּאִזִּי אֲיַכְנִי. לְמֹה נִבְרַחְתִּי, כֹּחַ לִי שְׁלֹחַ נִבְרַחְתִּי. לְדַרְוֹשׁ אֵת ה': ר"ש י' וְרַחֲבִימֹן פִּירְשׁוּ לְשֹׁאֵל אֵת פִּי ה' מִן הַנְּבִיאִים, וְכֵן חֲרַגְס אֲחִיקְלוּם, וְכֵן דַּעַת קְלַעְרִי, וְרֹאז' וְרַחֲבִימֹן, וְרַחֲבִימֹן פִּירְשׁוּ עֵינֵי תְּפִלָּה. וְכֵן לִי לְדַרְוֹשׁ אֵת ה' עֵקֶר עֵינֵי תְּפִלָּה וּנְקִשָׁת רַחֲמִים, כְּמוֹ דַּרְשָׁתִי אֵת ה' וְנִכְנִי (תְּהִלִּים ל"ד ד') דְּרַשׁוּנִי וְקִיּוּ (עַמּוּס ה' ד'), וְגַם נִחְלִי לֹא דַרְשׁ אֵת ה' כִּי צְרוּפִאִים (ד"ה ב' י"ו י"ב) וְהַעֵס לֹא שָׂב עַד הַמּוֹכַח וְאֵת ה' נִבְרַחְתִּי לֹא דַרְשׁוּ (נִשְׁעִיָּה ט' י"ב) וּנְקִשָׁתִּי מֵאֵס אֵת ה' אֲלֵהֶיךָ וּמִלֵּאֵת כִּי תִדְרַשְׁנִי כָּל לְבַבְךָ וּבְכָל כַּפְשֶׁךָ (דְּבָרִים ד' כ"ט), כְּדַרְשָׁתִי לֵלֵךְ שְׁלֹחַ כְּמַלְאֲכִי לֵלֵךְ נְקִשׁוּנִי (נִשְׁעִיָּה ס"ה א'), וְהִנֵּה כָּל דּוֹרֵשׁ וּמִנְקֵשׁ הוּא מִנְקֵשׁ לְמַנּוּחַ וּמִנִּיחַת הַאֵל הֵיא בְּאֵחָד מֵשְׁנֵי דְרִכִּים, אֵס שׁוֹשִׁיעַ אֵת הַדּוֹרֵשׁ וַיִּזְלֵחוּ מִזְרָחוֹ, וְאֵס שִׁגְיַד לוֹ הַעֲתִיד, כִּי בִשְׂמִים אֵלֵה הַאֵל מַגְלָה הַשְׁמַחְתּוֹ וּמַנּוּחַ וּכְדַרְשׁ לְבִנֵי אֲדָם הַכֵּל לְפִי הַמְּקוֹס וְהַשְׁעָה. וְהִנֵּה דַעַת רֹב הַמְּפָרְשִׁים שְׁהִלְכָה אֲחֵל אֲחָד מֵהַנְּבִיאִים, קִנְיָתִי אֲחִירִים אֲחֵל אֵס, וְקַלְעִי אֲחִירִים אֲחֵל מִלְּכִינִידִק; וְלַדַּעַתִּי הַלְכָה לְאִיזָה מְקוֹס מִיּוֹמֵד לַעֲבֹדָה וְלַהַתְּבַדֵּד (אֲוִלִי כְּדַעַת א"ס אֵל בָּאֵר לְפִי רֹאזִי) וְהַתְּפִלָּה אֵל ה', וְהִיא לֵה דְבַר ה' דְּרַךְ נִבְרַחְתִּי אִזּוֹ צְבוּלִם. (כג) שְׁנֵי גּוִיִּים בְּבִטְנֶךָ: שְׁנֵי יַלְדִים הַעֲתִידִים לְהִיּוֹת לְשְׁנֵי גּוִיִּים. מִמְּעִיךָ יִפְרְדּוּ: כְּמוֹ וּמִלֵּאֵה כְּפִרְדּוּ גֵוִים בָּאֵר אֲחָר הַמְּנוּחַ (לְמַעַלֵּה י' ל"א) עֵינֵי הַתְּכַנְנָאוֹת. וְרַב יַעֲבֹד צַעֲרִי: הַגִּי וְהַלְאוּם הַנּוֹלֵד מִן הַנְּבוֹר יַעֲבֹד לְכוֹלֵד מִן הַנְּעִיר, וְהַכּוֹנֵה עַל אֲדָוִם שְׁכַבְשָׁנוּ

וְלֹאֵם מְלֹאִם יֵאֱמָן וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר: (כד)
 וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לְלֵדָת וְהִנֵּה תוֹמָם בְּבִטְנָהּ:
 (כה) וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אֲדָמוֹנִי כָּלֹ בְּאֲדָרַת שֶׁעַר
 וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו: (כו) וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצֵא אָחִיו
 וַיְדוּ אֶחָזֵת בְּעֵקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב
 וַיִּצְחַק בֶּן־שָׁשִׁים שָׁנָה בְּלֵדָת אֹתָם: (כז) וַיְגִדְלוּ
 הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יָדַע צִיד אִישׁ שָׂדֵה
 וַיַּעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֲהָלִים: (כח) וַיֶּאֱהָב יִצְחָק
 אֶת־עֵשָׂו כִּי־צִיד בְּפִיו וְרִבְקָה אֲהָבַת אֶת־
 יַעֲקֹב: (כט) וַיִּזְד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֵא עֵשָׂו מִן־
 הַשָּׂדֵה וְהוּא עֵיף: (ל) וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב
 הֲלֵעִיטָנִי נָא מִן־הָאָדָם הָאָדָם הִזֶּה כִּי עֵיף

תחת יד ישראל בניו דוד ובניו סורקנוס. (כד) וימלאו ימיה ללדת: כשמתמלא זמן
 סריכוכה והגיע זמנה ללדת. והנה תומים: אז נתאמת שהיו תאומים בנטנה. תומים:
 כפלה הא' לך כמו שנתקד (ש"א א' י"ז). (כה) באדרת: כתרמומו ככלן, והוא בלשון יוני
 chleina והוא מלבוש עליון המהמם את הגוף (ר' וחלף הידניים בהבנת המקרא) אדמוני:
 ששערו אדום. באדרת שער: מלת אדרת סמוכה לשער (לפי הטעמים הלל כרא"נע)
 כמו ולא ילבוש אדרת שער (זכריה י"ג ד'), ואין כל אדרת שפירה, כי אין עכין אדרת אלא
 דבר המקיף את הגוף (עיינ פירושי בשמות ט"ו י'). עשיו: עכינו בלשון ערבי בעל שער
 (קלער' ראז' וגעז'). (כו) בלדת אותם: חזר לרנקה אע"פ שלא הזכרם (כדעת
 אנקלוס) ושעורו בלדת הילדת אותם, וכמוהו אשר ילדה אותה ללו במזרים (במדבר

maggiore servirà il minore. (24) Quand' ebbe poi compiuto il tempo per partorire, si trovò che avea gemelli nel ventre. (25) Usci il primo di pelo rosso, tutto a foggia d'una pelliccia; e lo chiamarono Esaù. (26) Indi uscì suo fratello, colla mano che teneva il calcagno di Esaù, e fu quindi chiamato Giacobbe. Isacco avea sessant'anni quando nacquero. (27) Cresciuti i giovanetti, Esaù divenne abile nella caccia, uomo agreste [aspro e fiero], e Giacobbe era uomo placido, abitatore di tende [pastore]. (28) Isacco prediligeva Esaù, poichè piacevagli mangiar selvaggina; e Rebecca prediligeva Giacobbe. (29) Giacobbe cucinò una minestra, ed Esaù venne dalla campagna, ed era spossato. (30) Esaù disse a Giacobbe: Fammi dehl trangugiare di queste tante cose rosse, poichè io sono spos-

כ"ו כ"ט) שפירושו אשר ילדה אותה היולדת, וכן ואתו ילדה אחרי אנשלוס (מלכים א' א' ו'), או לינחק, כמו ועירד ילד את מחוואל (כדעת מה"רשד), אלא שלפי זה היה ראוי למר בלתי אואס (יא"ח). (כו) אַיִש שַׁדְדָה: כטעם מית השדה, נפן שדה, סקעוֹת שדה (מ"ד ד' ל"ט), איש קשה וְמַדְבְּרִי (Agrestis, Sylvester) אַיִש חָם: מלת חם כמנחת הרבה אכל ישר, כמו במחלת איוט, וכן שור חם ורחש ישר (תהלים ל"ז ל"ז), ועקב היה איש חם, בערך אל עשו שהיה אוהב מלאכת הגיד, שְׂכֵלָה כְּכֵלִים, ועקב היה יושב אהלים ורועה גאן (כטעם יושב אהל וחקקה). ואין סתירה לזה מזה שְׂכֵלָה לעשו ולבגן, כי אמנם לא יקרא איש חם מי שֶׁעָקַר אומותו היא ככלים, אבל גם איש חם וישר יוכל להתכבד לפעמים להגלל מחזיקיו, להרחיק הנזק ולקרוב התועלת לפי טורח השעה, ולא דרך קנע והרגל, כמו הגיד, וזן ניד נגור שרש גדה ויש נדיה שענינו קרוב לרמיה. (כח) בִּי צִיד בַּפִּי: הגיד בכלל, כלי אכילת בשר בהמות ועופות השדה, היה חביב למיו (Coecejus), או שהיה הגיד רגיל להיות צפוי, כי היה אוהב אכילתו; ולפי זה אין טורח לפרש שהוא כאילו כתוב יִדְוֹ בַּיּוֹ, כמרגום אנקלוס והאלכסנדר וכפירושו המפרשים; והכותים הגיבו נידו. (כט) ויוד: הפעיל משרש יוד, וזויד הוא הכפעל, ומענין זה זד חזון, עקר ענינם רתיסה. (ל) הַלְעֵיטָנִי: לא כמנח עור במקורא, אלא כמנח אכל מלעיטין (שנת קכ"ה) הלעיטוהו לרשע ומחז (ב"ק ס"ט); וידוע כי הנחת לע מורה על הבלעיה בגרון ומחכה לוע (גרון), בלע עלֵע (ע' רד"ק שרש לוע). מן האַדְרוֹם הַאֲדוֹם הוֹדוּ: הכפל מורה על רבו דברים כפדרים ובלתי מתערבים אלו עם אלו, כמו המוניס המוניס (יחל ד' י"ד), חמרים חמרים (שמות

אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אָדָם׃ (לא) וַיֹּאמֶר
 יַעֲקֹב מְכַרָּה בְּיוֹם אֶת־בְּכֹרְתְךָ לִי׃ (לב) וַיֹּאמֶר
 עֵשָׂו הֲנֵה אֲנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוֹת וּלְמַהֲזֵה לִי
 בְּכֹרְהָ׃ (לג) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הַשְּׁבַעָה לִי בְּיוֹם
 וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב׃ (לד)
 וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וַנִּזְיֵד עַרְשִׁים וַיֹּאכַל
 וַיֵּשֶׁת׃ וַיִּקַּם וַיֵּלֶךְ וַיָּבֹז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ פ

ק' ו', וכן העדשים הם גרעינים רבים בלתי מתערבים זה עם זה. (לא) מכרה
 כיום: בתחלה קודם שאלעיטך, וכמוהו קטר יקטרון כיום הקלב (ש"א ב' י"ו) ישבע
 לי כיום המלך שלמה (מ"א א' כ"א), דרוש כא כיום את דבר ה' (שם כ"ב ה'), כלס
 ענינם בתחלה וקודם לדבר אחד. ותוכן המעשה הזה לדעתי היה כי יעקב היה עוסק
 תמיד בזרובי הבית, ועשו היה אוכל בכל יום ממה שהיה מולא בבית, ולא היה עוסק
 אלא בנידו, אשר בלא ספק לא היה בו למלאות זרכי המשפחה יום יום, אלא להביא
 לפעמים בשר תאווה לנשות טעעמים, אבל עקר אומנות זרע אברהם היה במקנה הגאון
 והבקר, ועשו לא היה עוזר בה את אחיו כלל, ותלמידי יוסף ירא אומר שהיה עוזר לו
 (אף שלא בכוחה) בהרחקת האריות והדבים, וכ"ל שלא היה עשו עוסק בהרעת החיות
 הטורפות, אלא היה נד חיל וגני וחמור לאכול את בשרם, ויעקב שהיה מייצר על זה
 שהיה כל עמל הכהנת הבית מועל עליו בלא שום שער, התחכם לשאול ממנו בשעה
 שהיה עיף שימכור לו את בכורתו, והיה זה שכרו. ואמנם מה היה המנוקש בנקשת

כו

(א) וַיְהִי רָעַב בְּאֶרֶץ מִלְכַּד הַרְעֵב הָרִאשׁוֹן
 אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־

(א) וידו רעב בארץ: לדעת ר' וואלף, בעל המעמר, זה היה קודם לידת יעקב

sato. Quindi è che fu chiamato Edòm. (31) Giacobbe disse: Vendimi prima la tua primogenitura. (32) Esaù disse: Io voglio espormi a morire, a che mi gioverebbe la primogenitura? (33) E Giacobbe disse: Giurami prima. Ed egli gli giurò, e vendette la sua primogenitura a Giacobbe. (34) E Giacobbe diede ad Esaù del pane, ed una minestra di lenti. Esaù mangiò e bebbe, si alzò e se ne andò, e dispreggiò la primogenitura.

בכורה? יש אמרים שיכל פי שנים נכסיו אביו (דברים כ"א י"ז) או שהיה אביו מנרך אותו ברכות יתרות על אביו (ברא' מ"ח י"ח); וכל זה לא יתכן, כי הנה ראינו כי יעקב לא הגיד מעולם ליצחק אביו ענין המכירה הזאת, שהרי אמר אביו עשו בכורך, ועשו אמר אביו בנך בכורך עשו, א"כ מה הועיל יעקב במחזולו בזה הענין בלתי ידע לאביו? כי הנה עשו לא כתב לו שטר שהיה בידו לראיה, גם לא היו שם עדים ולא סיחה שם אלא שבויה; וכיון שאביו רואים שעשו לא חל לקרוא את עלמו בשם בכור בְּבָרוּ עם אביו, וגם יעקב אמר אל אביו בכורך עשו, נראה דאבי שלא עלתה על לבו של יעקב לקנות שום יתרון על אביו חלל יצחק ביום הכחילו את בניו, או ביום ברכו אותם. על כן אמר אביו שלא היה ענין המכר הזה אלא שכשנע עשו כי אחרי מות אביו יבין ליעקב שיהיה אפוטרופוס ומנהיג את הבית; ויעקב בקש זאת בכונה שלא יוכל עשו לגרשו מביטו ומארצו באופן שלא תוכל להתקיים בו ובזרעו ברכת אברהם על ירושת הארץ; וענין זה לא היה נרץ להודיעו ליצחק. והנה עשו קיים שבועתו, ואחרי מות אביו הלך לו אל ארץ אחרת, ולא אמר ליעקב שילך הוא וילא מביטו (וקלט מזה ג"כ בדברי דון יצחק). (לב) הגה אנבי הולך למות: בכל יום אביו יולא לנה ליד אביו מסתכן (ר' מאיר אביו רש"בם ורא"נע ורמ"בן) והסכנה הזאת איננה ראייה שהיה הורג המית הטורפות יש בה סכנה מפני שהם מדלגים על ההרים מקפנים על הגבעות. ולמה זה לי בכורה: שאין לה מקום רק אחרי מות אביו, ואולי הוא ימיה אחרי. אבל אח"כ כשהיה יצחק זקן מאד והיה נראה שמימתו קרובה (וכמו שאמר בלבו יקרבו ימי אבל אביו), והוא (עשו) עדינו חי, אז נתחרט על מכירתו, ואמר ויעקבני, את בכרתי לקח (למטה כ"ז ל"ו).

XXVI

(1) Fu carestia nel paese, oltre alla carestia antecedente, che fu ai tempi d'Abrahamo; ed Isacco recossi a Ghèrar, presso

ועשו, ואין מוקדם ומאוחר בתורה, כי רחוק הוא כיצאורך הימים לא ירגישו אביו המקום

אָבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גָּרָהּ: (ב) וַיֵּרָא אֵלָיו
יְהוָה וַיֹּאמֶר אֶל־תֵּרֵד מִצְרַיִמָּה שָׁכֵן בְּאֶרֶץ
אֲשֶׁר אָמַר אֵלֶיךָ: (ג) גֹּר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֵהִיָּה
עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ כִּי־לֶךְ וְלִזְרַעְךָ אַתָּן אֶת־כָּל־
הָאֶרֶצַת הָאֵל וְהִקְמַתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ: (ד) וְהִרְבִּיתִי אֶת־
זֶרְעֶךָ כְּכּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזֶרְעֶךָ אֶת־
כָּל־הָאֶרֶצַת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזֶרְעֶךָ כָּל־גּוֹיֵי
הָאֶרֶץ: (ה) עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי
וַיִּשְׁמַל מִשְׁמֵרְתֵי מִצְוֹתַי חֲקוֹתַי וְתוֹרֹתַי: שֵׁנִי
(ו) וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בְּגֵרָה: (ז) וַיִּשְׁאַלֻּם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם
לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אַחְתִּי הוּא כִּי יֵרָא לְאֹמֶר
אִשְׁתִּי פֶן־יְהַרְגֵנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־דְּבָקָה
כִּי־טוֹבַת מְרֵאָה הוּא: (ח) וַיְהִי כִּי אָרְכוּ־לוֹ
שָׁם הַיָּמִים וַיִּשְׁקַף אָבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים
בְּעַד הַחֲלוֹן וַיֵּרָא וְהִנֵּה יִצְחָק מְצַחֵק אֶת־
רַבְּקָה אִשְׁתּוֹ: (ט) וַיִּקְרָא אָבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק
וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הוּא וְאַךְ אָמַרְתָּ

Abimèlech re dei Filistei. (2) Apparso a lui il Signore, gli disse: Non portarti in Egitto, soggiorna nel paese ch' io ti dirò. (3) Fa dimora in questo paese, ed io sarò teco e ti benedirò. Perocchè a te ed alla tua discendenza io darò tutta questa terra, e manterrò il giuramento che feci ad Abramo tuo padre. (4) Renderò la tua discendenza numerosa come le stelle del cielo, e darò alla tua progenie tutti questi paesi; in guisa che si benediranno nella tua prosapia tutte le nazioni della terra. (5) In premio che Abramo mi ubbidì, ed osservò quanto gl' imposi, i miei comandi, le mie prescrizioni, e le mie leggi. (6) Isacco rimase in Gheràr. (7) Interrogato dalla gente del luogo intorno alla sua donna, egli disse: È mia sorella; poichè temette di dire: È mia moglie, (pensando) la gente del luogo potrebbe uccidermi a causa di Rebecca, essendo essa di bell' aspetto. (8) Ora, poichè fu ivi lungo tempo, Abimèlech re dei Filistei guardando per la finestra, vide che Isacco scherzava con Rebecca sua moglie. (9) Abimèlech chiamò Isacco, e (gli) disse: Senza dubbio essa è tua moglie, e come hai tu detto: « È mia sorella? » — Isacco gli disse: Per-

כי הנכים בניו ושרנקה היא חמס. (ב) אל תרד מצרימה: שהיה נדעתו ללכת
 שם כמו שהלך אביו בנימי הרעב (רש"י), ורנה הק"נה להראות לו השגחתו שגם נצרך
 ההוא שהיה שם הרעב יצרכהו וילימהו. וכמפורש למטה ויזרע יצחק נצרך ההוא וימלא
 וגו'. שבון בארץ: עיין כת"ה. (ה) מצותי חקותי ותורותי: כל נתיב בין
 לדורות בין לשעה נקרא מצוה, חקה ותורה אינן אלא לדורות, חקה היא נאמר יאמר
 המושל תעשה כך וכך, ואם יאמר אם יארע לך כך אז תעשה כך, ואם יקרה כך
 אז תעשה כך, זה נקרא תורה. יניחתו מארצו והעקבה היו מצוה, המילה היא חקה,
 וההליכה בדרך ה' לעשות נדקה ומשפט היא תורת ה', ואע"פ שלא מלאכו שכלתו
 על זה מצאת ה', הנה אברהם, ידע כי זאת היא דרך ה', והיה עושה נדקה ומשפט
 להיותו יודע כי נאלה הוא חסד, נמלא שהיה שומר אותן להיותן תורת ה'. (ו) פן
 ידרגוני: עיין למעלה כ' י"א. (ח) מצחק את רבקה אשתו: מעשי נענעים
 שאין אדם כשר עושה עם אחרת (אך אין להאמין שהיה יצחק משמש מטתו במקום
 שהיה אפשר ליוצני בית אחר או לעוברי דרך לראותו בעד החלון). מלינת מצחק את
 אין ענינה כמלינת מצחק ביי (בא אלי למק בני): המצחק את רעהו הוא למצק עמו
 ושניהם משתעשעים; והמצחק ברעהו הוא לבדו מצחק, ואין סברו מצחק, אך הוא מקבל
 מזה נוק, נער או נוסת. (ט) אך הגה אשתך היא: נדחיא אשתך היא, והוא

אַחְתִּי הוּא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי אָמַרְתִּי
 פֶּן־אָמוֹת עָלֶיָּהּ: ^(י) וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ מִהֲזֹאת
 עָשִׂיתָ לָּנוּ כְּמַעַט שָׁכַב אַחַד הָעַם אֶת־אִשְׁתְּךָ
 וְהִבֵּאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם: ^(יא) וַיֵּצֵא אַבְיִמֶלֶךְ אֶת־
 כָּל־הָעַם לֵאמֹר הַנִּנְעֵ בְּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ
 מוֹת יוֹמָת: ^(יב) וַיִּזְרַע יִצְחָק בְּאֶרֶץ הַהוּא
 וַיִּמְצֵא בַשָּׁנָה הַהוּא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ
 יְהוָה: ^(יג) שְׁלִישִׁי וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וַגְּדֹל
 עַד כִּי־גָדַל מְאֹד: ^(יד) וַיְהִי־לוֹ מִקְנֵה־צֹאן
 וּמִקְנֵה בָקָר וְעֵבֶדָה רַבָּה וַיִּקְנְאוּ אֹתוֹ
 פְּלִשְׁתִּים: ^(טו) וְכָל־הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עֲבָדֵי
 אָבִיו בְּיָמֵי אַבְרָהָם אָבִיו סָתְמוֹם פְּלִשְׁתִּים
 וַיִּמְלְאוּם עֶפְרָי: ^(טז) וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק
 לֵךְ מֵעַמְּנוּ כִּי־עֲצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד: ^(יז) וַיֵּלֶךְ
 מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל־גֶּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם:

כאמר דרך אמונת הדעת (ע' למעלה כ' י"א) כי כן שפט אבימלך כי הואי אס היתה
 אחותו לא היה מחזק עמה אע"פ שלא שמע שקראה אשתו. (י) אחד העם: אבל
 העלך עמו לא היה נכשל בזה, אס להיותו זקן, ואס כי כבר נכזה כשלקח את
 שרה; וכראה כי לפיכך לא האמין ליחזק כשאמר אחותי היא הקדק אחרי עד שעלתה
 נידו לראותו מחזק עמה. אחד העם: אחד מהעם, יהיה מי שיהיה. אחד בסמיכותו

chè pensai, che potrei morire a cagione di lei. (10) Ed Abimèlech disse: Che mai ci hai fatto? Poco mancò che alcuno del popolo giacesse con tua moglie, ed allora tu ci avresti tratto addosso una colpa. (11) Quindi Abimèlech comandò a tutto il popolo con dire: Chi tocca [offende] quest'uomo, o la sua donna, sarà fatto morire. (12) Isacco seminò in quel paese, e trovò in quello stesso anno il centuplo: tanto lo benedisse il Signore. (13) L'uomo divenne grande [ricco]; e crebbe sempre più, in guisa che s'ingrandì oltremodo. (14) Ebbe gregge di bestiame minuto, ed armenti bovini, e servitù numerosa; ed i Filistei n'ebbero gelosia. (15) E quindi tutti i pozzi che scavati avevano i servi di suo padre in vita d'Abramo suo padre, i Filistei turarono,empiendoli di terra. (16) Abimèlech disse ad Isacco: Vanne via da noi, perocchè sei potente più assai di noi. (17) Isacco ritirossi di là, pose gli alloggiamenti

אחד, ויבוא גורת הסמיכות כאשר תחסר אחריו המ"ס. כמו אחד השמים (ברא' כ"א ט"ו) על אחד ההרים (שם כ"ב ב') אחד הרקיס (ש"ב ו' ב') ולפעמים גם כמ"ס, כמו כאחד מחכו (ברא' ג' כ"ג) או אל אחד מחכו (ויקרא י"ג ב'). והבאת עלינו אשם: עונש על כל האומה. כי לארץ לא יכופר כשאין עושים דין בחושים, וכאן לא היה אפשר לעשות דין מאחר שלא היה הסטר נדע. והבאת: עבר (עיין אהב גר עמוד 40) אך המלה מלרע נעבור הע"ן שאחריה כמו וכמה עליו (ישעיה י"א ב') ורעה עינך (דברים ט"ו ט'). (יא) הבוגע באיש הוחד: לרעה, כמו כי הבוגע כסס כוגע פֶּבַעַת עיניו (זכריה ב' י"ב), כי יד אלוה נגעה בי (איוב י"ט כ"א) ומה נגע, וכן שרש פגע, שענינו קרוב לשורש נגע, כמזל להורות על המכה, כמו ויפגע בו וימות, ומה פגע. באיש הוה ובאשתו: או באשתו, והאפודי מפרש ומכה אביו ואמו כאילו כחוב ומכה אביו ומכה אמו, וכן כאן הבוגע באיש הזה והבוגע באשתו, וכיון, אלא שהענין אחד. והנה זוה אביומלך על הדבר הזה למען ידעו העם שהיא בעולת בעל, כדי שלא להביא אשם על העם כלו, והזכיר גם את יצחק (בהג"ש הזה) כדי שיהיה הענין בלי נקיה, וגם אולי קצת מהעם יכעסו על יצחק על שהל כס עד עכשו באמרו אחותי היא. (יג) וילך הלוך וגרל: גדל הוא שם התאר, והוא עמוד במקום ביטוי כי בפועלים העומדים הביטוי בקחץ יבא לפעמים על דרך שם התאר (או תאמר על דרך לשון ארמית), כמו ויהי קול השופר הולך וחוק מאד (שמות י"ט י"ט), ותלך יד בני ישראל הלוך וקשה (שופטים ד' כ"ד), וילך הפלשתי הלוך וקרב (ש"א י"ז מ"א), חד הלוך וחוק (ש"ב ג' א'), וילך הלוך וקרב (ש"ב י"ח כ"ה). (יד) ויקנאו אותו: כמו אפריס לא יקנא את יהודה (ישעיה י"א י"ג). (טז) לך מעמנו: אמר לו זה

(ח) וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפְּרוּ אֶת־בְּאֵרֵת הַמַּיִם
 אֲשֶׁר חָפְרוּ בַיּוֹם אֲבֹתָהֶם אָבִיו וַיִּסְתַּמּוּם
 פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אֲבֹתָהֶם וַיִּקְרָא לָהֶן
 שֵׁמוֹת בְּשֵׁמֹת אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִיו: (ט) וַיַּחְפְּרוּ
 עֲבָדֵי־יִצְחָק בְּנַחַל וַיִּמְצְאוּ־שֵׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים:
 (כ) וַיְרִיבוּ רַעֲי גֵרָר עִסְרָעִי יִצְחָק לֵאמֹר
 לָנוּ הַמַּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְׂקוּ
 עִמּוֹ: (כא) וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֲרֵת וַיְרִיבוּ גַם־עָלֶיהָ
 וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׁטְנָה: (כב) וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר
 בְּאֵר אַחֲרֵת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ
 רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי עָתָה הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ
 וּפְרִינוּ בְּאֶרֶץ: רביעי (כג) וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע:
 (כד) וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר
 אֲנִכִי אֱלֹהֵי אֲבֹתָהֶם אָבִיךָ אֶל־תִּירָא כִּי־אַתָּךְ
 אֲנִכִי וּבְרַבְתִּיךָ וְהִרְבִּיתִי אֶת־זֶרְעֶךָ בְּעֵבֹר
 אֲבֹתָהֶם עֲבָדֵי: (כה) וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא
 בְּשֵׁם יְהוָה וַיִּט־שָׁם אֶהְלוּ וַיִּכְרוּ־שָׁם עֲבָדֵי־
 יִצְחָק בְּאֵר: (כו) וַאֲבִימֶלֶךְ הִלֵּךְ אֵלָיו מִגֵּרָר

nella pianura di Gheràr, ed abitò ivi. (18) Isacco tornò a scavare i pozzi che (i suoi) avevano scavato in vita d'Abramo suo padre, i quali i Filistei avevano turati dopo la morte di Abramo; ed impose loro gli stessi nomi che aveva loro imposto suo padre. (19) I servi d'Isacco avendo scavato nella pianura, vi trovarono un pozzo d'acqua viva. (20) I pastori di Gheràr contesero con quelli d'Isacco, con dire: L'acqua è nostra. Ed egli denominò il pozzo Essek, poichè avevano contrastato con lui. (21) Scavarono un altro pozzo, e quelli contesero anche per esso; ed egli lo chiamò Sitnà. (22) Trasferitosi di là, scavò un altro pozzo, intorno al quale non contesero, ed egli lo chiamò Rehhovòt, e disse: Sì, ora il Signore vuol porci nell'agiatezza, e noi cresceremo [prospereremo] nel paese. (23) Di là recossi in Beer-Sceva. (24) Il Signore gli apparve in quella notte, e (gli) disse: Io sono il Dio d'Abramo tuo padre. Non temere, poichè teco son io, e ti benedirò, e renderò numerosa la tua discendenza, in grazia d'Abramo mio servo. (25) Egli fabbricò ivi un altare, predicò il nome del Signore, e tese ivi la sua tenda. I servi d'Isacco scavarono ivi un pozzo. (26) Abimèlech poi recossi presso di lui da Gheràr,

בשלוס (כמו שאמר אה"כ ונשלחך בשלוס), כלומר לך מעיר המלוכה כי הגדולים מקנאים אותך, וכן יפגעו בך ולא אוכל להניגך, ולפיכך לא ינא יחזק ממלכות אנביאלך רק מעיר מלכותו. ואמנם יחזק אמר אה"כ (למטה כ"ו) ואחס שנאחס אותי, והכוונה על אחזת מרעהו, והם השרים, כי הם קנאו בו ושנאוהו, עד שהונך אנביאלך לומר לו לך מעמנו. (ב) הוועשקו עמו: החפסק בלי סורי difficultis, asper fuit, וכן בל"ח שדה שיש עליה עסיקין (שבעות ל"א) ענין ערעור; ה"חא ע"ה אומר כי מזה ג"כ עסיק עפרא (מזיעא ע"ד) העפר היה ביוקר. והנה באר זו והאחרת הנקראת שטנה כראיה (כדעת מהרש"ד) שנשארו ליגזק, כי אע"פי שרבו עליהם לא גזלו אותם ממנו, אלא נתפסו עמו באחר מן הדרכים. (בב) הרדב ה' לנו: זה סימן טוב שגזר ה' להרחיב את גבולו. ופרינו: לשין הגלגלה, כאילן סמנליה כשהוא עושה פרי. (בו) אחרת: שם אדם, כן דעת צעלי המסרה, ורבתו

וַאֲחֹזַת מַרְעָהוּ וּפִיכֹל שֶׁר־צָבָאוּ: (כ) וַיֹּאמֶר
 אֱלֹהִים יִצְחָק מְדוּעַ בָּאתֶם אֵלַי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם
 אֹתִי וְתִשְׁלַחֲנִי מֵאַתְכֶם: (כא) וַיֹּאמְרוּ רְאוּ
 רֵאִינוֹ כִּי־הָיָה יְהוָה י עִמָּךְ וְנֹאמַר תְּהִי נָא
 אֱלֹהֵי בֵינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבֵינֶךָ וּנְבָרְתָהּ בְּרִית
 עִמָּךְ: (כב) אִם־תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא
 נִגְעָנוּךָ וּכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמָּךְ רַק־טוֹב וְנִשְׁלַחֲךָ
 בְּשָׁלוֹם אַתָּה עִתָּה בְרוּךְ יְהוָה: חֲמִישִׁי (ל) וַיַּעַשׂ
 לָהֶם מִשְׁתָּה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ: (לא) וַיִּשְׁכְּמוּ
 בַּבֶּקֶר וַיִּשְׁבְּעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיִּשְׁלַחֶם יִצְחָק
 וַיָּלְכוּ מֵאֵתוֹ בְּשָׁלוֹם: (לב) וַיְהִי בַיּוֹם הַהוּא
 וַיָּבֹאוּ עִבְרֵי יִצְחָק וַיִּגְדּוּ לוֹ עַל־אָדוֹת הַבְּאֵר
 אֲשֶׁר חָפְרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מִצְּאֵנוּ מַיִם: (לג) וַיִּקְרָא
 אֶת־הַשְּׁבַעַה עַל־בֶּן שֵׁם־הָעֵיר בְּאֵר שֶׁבַע־עַד
 הַיּוֹם הַזֶּה: ס (לד) וַיְהִי עָשׂוּ בֶן־אַרְבָּעִים
 שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת־יְהוּדִית בֵּת־בְּאֵרֵי הַחֲתָנִי

סעדיה, היירונומוס, והמתרגם הסורי והאלכסנדרי קלערי' ורלוז' ונעז', וכן דעת ר' יהודה
 בבראשית רבא: אלא שלדעתו אחזת מרעהו היה שמו, כלומר שהיה שמו מורכב משתי

con Ahhuzzát suo amico, e Pichòl capo del suo esercito. (27) Isacco disse loro: Com'è che siete venuti da me, mentre voi m'odiate, e m'avete mandato via da voi? (28) Ed essi dissero: Abbiamo veduto ch'il Signore è con te, abbiamo quindi deciso che passi tra noi un giuramento, tra noi (cioè) e te, e si stringa da noi alleanza teco; (29) Che tu non abbi a farci del male, come noi non t'abbiamo toccato, e come noi non t'abbiamo fatto che del bene, e t'abbiamo mandato via in pace [illeso]. Sii tu pure benedetto dal Signore. (30) Egli fece loro una refezione, e mangiarono e bevettero. (31) Alzatisi alla dimane, giuraronsi l'uno all'altro. Isacco gli accommiatò, e si partirono da lui in pace. (32) In quel giorno vennero i servi d'Isacco, e gli narrarono di un pozzo che avevano scavato, e gli dissero: Abbiamo trovato acqua. (33) Egli lo denominò Scivà, quindi la città si chiama sino a quest'oggi Beer-Sceva. (34) Esaù essendo in età di quarant'anni prese in moglie Jehudith, figlia dell'hhitteo Beerì, come pure Bas-

מלות על דרך דמשק אליעזר, רוחמי עזר (ד"ה א' כ"ה ד' ול"א) חיה רחוק בעיני, שתהיה מלת מרעהו בכניו כסתר גם היא מן השם, ואולי ט"ם כפל במדרש ול"ל אחות היה שמו. (כח) בינורתינו: עיין כה"ש הקדוקי § 1084. (כט) עשינו עמך רק טוב: לדעת מהר"ש מלת לא (לא כגענוך) עומדת במקום שמים (וכאשר לא עשינו עמך רק טוב) ולדעתי איכנו כן, אבל מלת רק עכניה tantum, ואיכנה לריכה למלת לא כמו ואחלטה רק אחי לבדי (איוב א'), ולפעמים תנא לכניו מלת לא, כמו לא כשאר רק שנת יהודה לבדו (מ"ב י"ז י"ח). (לג) על בן שם העיר באר שבע: כראה כדעת מהר"ש, עיין יש"ר. (לד) (לה) ויהי עשו וגו' ותהיין מרת רוח וגו': הקדים הספור הזה מפני מה שהוא עמיד לומר למטה קלמי בקיי מפני בנות חת. ויט עליו לאחר לא תקח אשה מבנות כנען (רש"י). כ"ל לעבנון לימק ולרנקה, כ"ל דבור אחד, וכן הדיפוש רכ"וה. מרת רוח: מריות רוח (ר"י חיוג וראב"ע), כמו לב ידע מרת כפשו (משלי י"ד י'), והוא עכין עבנון, ומלאכו ענובת רוח (ישעיה כ"ד י'), ועבנו את רוח קדשו (שם ס"ג י'), וגם ארש מרה וכל לשון מרי, עקרו משרש מרה, כי הנלתי שומע בקולנו גורם לנו עבנון (עיין פירושי בישעיה ג' ח') וגם ר"ש ז"ל כראה שהבין כן, כי כתב: לשון ממריס, ואח"כ הוסיף: כל מעשיהם היו לעבנון לימק ולרנקה. יכן בישעיה ס"ג י' והמה מרו ועבנו את רוח קדשו, מרו כמו מררו, כחברו ועבנו.

וְאֶת־בְּשֵׁמֶת בַּת־אֵילָן הַחֲתָיִ: (א) וְתַהֲיִין מֵרַת
רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרַבֵּקָה: ם

אבל למה כאן באה המ"ם בחולם (מרת) ובמשלי בקמץ חטוף (מרת), הדבר פשוט, כי

כו

(א) וַיְהִי בִּיְזַקְן יִצְחָק וְתַכְהִיין עֵינָיו מֵרֵאֶת
וַיִּקְרָא אֶת־עֵשׂוֹ בְּנֵו הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנֵי
וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲנֵנִי: (ב) וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי

(א) וירדו בן זקן יצחק: הכני מבטל מה שכתבתי בנ"הע חק"פט (עמוד ק"ה עד ק"ו) שהנרבה שברך יצחק את יעקב כשהיה סבור לברך את עשו היתה לו לבדו ולא לזרעו אחריו כי אמנם כ"ל שאע"פ שלא נזכר הזרע בפירוש, היה הדבר מובן מאליו שהכוונה לו ולזרעו, כי כן מלאכו מנהג האבות בימי קדם כשהיו מזרכים את בניהם לא היו מזרכים אותם בנרכות שתכלינה בזותם, אלא גם זרעם וזרעם היו מזרכים, כמו שראינו יזרכו את רבקה ויאמרו לה אחותנו את היי לאלפי רבנה וירש זרעך וגו', וכן יזרך את יוסף וגו' ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידעו לרוב בקרב הארץ. וכן כשא יעקב לברך את בניו אמר להם האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אחכם באחרית הימים. וכן כשאמר אברהם לו ישמעאל ימיה לפניך אמר לו ה' ולישמעאל שמעתך הכה ברכתי וגו' וכתבתי לנו גדול מכל זה כראה כי סתם ברכת הבנים איננה לעולם בראש ימי חייהם, אך היא להם ולזרעם לייסם רחוקים. על כן כ"ל ברור כי ויתן לך האלהים מטל השמים וגו' יעבודך עמים וגו', הכוונה שהיינה הברכות האלה לו ולזרעו אחריו עד עולם. ולענין מחשבת יצחק, כ"ל כי רצה לברך את עשו להיותו מזיב לו, כי זיד בפיו, ורצה ליחד לו ברכה והגלמה יתיר מחמיו, וכמו שאמר לו הוה גביר לאחיק, וליעקב לא היה בדעתו לברך כלל, כי אמר בלבו: יעקב ישכון עם עשו, וירשו שניהם את הארץ אשר נתן אלהים לאברהם, וברכת אברהם מתקיים בשניהם, כי שניהם זרע יצחק ובני הגזירה, והנה ברכת אברהם

semàth, figlia dell'hittèo Elòn. (35) Ed esse furono cagione d'amaritudine di spirito ad Isacco ed a Rebecca.

כאן הטעם נז"ם מפני מלה זעירה שאמריה, ואם היתה המ"ם בקמץ והטעם עליה: לא היה הקמץ יכול להיות מטוף, אבל היה קמץ רחב, ככל קמץ שהטעם עליו.

XXVII

(1) Isacco divenuto vecchio, ed offuscatisi gli occhi, in guisa da non vedere, chiamò Esau suo figlio maggiore, e gli disse: Figlio mio! ed egli gli disse: Eccomi. (2) E gli disse:

מעגמה תחול עליהם, בלי שינרך הוא את יעקב; אך הוֹנֵךְ לנֵךְ את עשו, למען יהיה לו יתרון על אחיו ויהיה גביר עליו. ואע"פ שיהיה עשו גביר על יעקב, תוכל ברכת אברהם להתקיים בשניהם, והיו שניהם ברוכי ה' ושכרו בשלום יחדו, כי ידע טבעו של יעקב, כי היה איש חס וישר אהלים וסבֵּן ובעל ענוה. ולפיכך בברכה אשר נֵךְ את יעקב בשמשו שהוא עשו לא הזכיר כלל ברכת אברהם, ולא הארץ אשר נתן אלהים לאברהם כמו שהזכיר לבסוף, כי אמנם הברכה היא שיהי מברכו באותה שעה, היתה מיוחדת לעשו, אבל ברכת אברהם היא לשני האחים יחדו. ורנקה בשמעה דברי יצחק לעשו, הבינה שיש בדעתו לתת לו יתרון על יעקב, שאם לא כן היה מנרך את שניהם, או לא היה מנרך גם אחד מהם, וראתה שיהיה זה עול ומחם הנעשה ליעקב בנה המצוי לה, ובפרט שהיא היתה יודעת מה שנאמר לה כי רב יעבוד זעיר (ויצחק לא ידע מזה דבר); לפיכך התחכמה להפר עלת יצחק, והיתה לה התכללות במעשה הזה, כי לא היה אלא למנוע העול ולהקים גזרת האל. ואמרי אשר הנלימה תמצולת רנקה ובתקיימה עלמה ובתנרך יעקב, ואחר אשר אמר לו יצחק אורריך ארור ומברכך נרך, אז הבין יצחק כי מאלת ה' היתה זאת, ושאלו רלן ה' שיהיה עשו גביר ליעקב, אבל בהפך שיהיה יעקב גביר לעשו, על כן לא מרה אפו ביעקב, אך אמר גם נרך יהיה, כלומר אין ספק כי מה' יאל הדבר, שאם לא כן לא היה מנלימ במעשהו. הן אמת שאם היה יצחק מכיר עקבת יעקב קודם שיברכהו, היה גוער בו ואולי היה מקללו, כאשר דאג יעקב באחרו והבאמי עלי קללה ולא ברכה; אבל אמר שנמתייעה מלתא ובתנרך יעקב בברכה אשר אין להשיב, כי אמר לו אורריך ארור, לא חלף עוד, אך אמר מה' היתה כסבה. וכשראה יצחק את עשו בוכה ומתאונן, ומנקה ברכה אחרת, וראה כי בגאוחו ורום לבו לא יוכל לשכון עם יעקב ולהיות כנכע

לֹא יִדְעָתִי יוֹם מוֹתִי׃ (ו) וְעַתָּה שְׂאֵנָא כְּלִיךְ
 תְּלִיךְ וּקְשֶׁתְךָ וְצֵא הַשָּׂדֶה וְצֹדָה לִי צִידָה׃
 (ז) וַעֲשֵׂה-לִי מְטַעְמִים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהִבִּיֵאֶה
 לִי וְאֹכְלָה בְּעֵבֹר תְּבָרְכֶךָ נַפְשִׁי בְּטָרִם
 אָמוֹת׃ (ח) וְרִבְקָה שָׁמְעַת בְּדַבַּר יִצְחָק אֶל-
 עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לְצֹד צִיד לְהִבִּיֵאֶה׃
 (ט) וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל-יַעֲקֹב בְּנָה לֵאמֹר הֲנֵה
 שָׁמְעַתִּי אֶת-אֲבִיךָ מְדַבֵּר אֶל-עֵשָׂו אַחִיךָ
 לֵאמֹר׃ (י) הִבִּיֵאֶה לִי צִיד וַעֲשֵׂה-לִי מְטַעְמִים
 וְאֹכְלָה וְאֶבְרַכְכָּה לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי מוֹתִי׃
 (יא) וְעַתָּה בְנִי שָׁמַע בְּקֻלִּי לְאִשֶּׁר אָנִי מְצֹוֶה
 אֹתְךָ׃ (יב) לָךְ-נָא אֶל-הַצֹּאֵן וְקַח-לִי מִשָּׂם שְׁנֵי
 גְדִי עֲזִים טָבִים וְאֶעֱשֶׂה אִתְּם מְטַעְמִים
 לְאֲבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהַב׃ (יג) וְהִבֵּאתָ לְאֲבִיךָ וְאָכַל
 בְּעֵבֹר אֲשֶׁר יְבָרְכֶךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ׃ (יד) וַיֹּאמֶר
 יַעֲקֹב אֶל-רִבְקָה אִמּוֹ הֲנִי עֹשֶׂוֹ אֲחִי אִישׁ שָׂעִיר

(*) יתירס.

Ecco io son divenuto vecchio, non so quando io abbia a morire. (3) Or dunque prendi deh! le tue armi, il tuo turcasso (cioè) ed il tuo arco, ed esci alla campagna, e prendi per me alla caccia qualche selvaggina. (4) E fammi dei manicaretti, quali io amo, e recami ch'io mangi; affinchè il mio animo ti benedica innanzi ch'io muoja. (5) Rebecca udiva quando Isacco parlò ad Esaù suo figlio; e tosto ch' Esaù fu partito per la campagna, per prendere alla caccia qualche selvaggina da recare (al padre), (6) Rebecca disse a Giacobbe suo figlio: Ecco io ho udito tuo padre, che parlava ad Esaù tuo fratello, con dire: (7) Portami della cacciagione, e fammi manicaretti, ch'io mangi; ed io ti benedirò innanzi al Signore prima della mia morte. (8) Or dunque, figlio mio, ubbidiscimi in ciò ch'io son per comandarti. (9) Va di grazia al bestiame minuto e recami di là due bei capretti, e ne farò manicaretti per tuo padre, quali egli ama; (10) E (li) porterai a tuo padre, ed egli mangerà — affinchè ti benedica innanzi alla sua morte. (11) Giacobbe disse a Rebecca sua madre: Ecco, Esaù mio fratello è

אליו, ולהתענג עמו בארץ אשר נתן אלהים לאברהם, אז נרך אותו ששם לא ירנה לשבת עם יעקב, תנתן לו ארץ אחרת טובה ושומנה, ועל ארצו יחיה וגו'. ואמנם אחר כך, כשנא יעקב להפטר מאביו נערס יך אל ארם נהרים, והחקק יתק לברכו, אז לא הזכיר לו שיהיה גביר לאחיו, כי לא היה לרך לחזור ולכפול לו הנרכה הדיא פעם שנית; אבל נרכו נברכת אברהם, והיא הנרכה שהיה מן הדין שתחול על שניהם יחד, אלא מאחר שכבר זכה יעקב להיות גביר, ומאחר שהנין יתק שלא יספון עשו לשכת עמו, אך יך אל ארץ אחרת, ראה לידד נרכת אברהם ליעקב לבדו, ואמנם כוונת התורה בספור המוארע הזה בכל פרטיו היא להודיע כי מה' היתה נסנה שמהיה נרכת אברהם לישראל לבנים, ושמהנת יתק לעשו, תחת אשר היה לה להביא לעשו יתרון על יעקב, היתה היא ענמה סנה שתחול הנרכה על יעקב לבדו, ושהיה יעקב גביר לאחיו. (ג) תְּלִיָּדָה: האשפה התלמיה על הכתף, אשר בה המנים (רא"צ), וכן בתרגום ירושלמי בית גיך. (ד) תברכך נפשי: נפשי הנהנית באכילת המטעמים תברך, כלומר אברךך בכל נפשי. (ה) ורבקה שומעת: כשהיה יתק מדבר היתה רבקה שומעת, וכשהשלים יתק דבריו, עשו הלך ללוד ליד, וכשהלך עשו רבקה אמרה אל יעקב; וג"ע למה לא נכתב ומאחר רבקה, ותלמידי מוה"ר שלמה פסן אומר כי קודם שילך עשו כבר דברה

וְאָנֹכִי אִישׁ חֶלֶק: (יב) אֹלֵי יְמִשְׁנֵי אָבִי וְהֵייתִי
 בְּעֵינָיו כַּמִּתְעַתֵּעַ וְהִבֵּאתִי עָלַי קָלְלָה וְלֹא
 בְּרָכָה: (יג) וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קָלְלָתְךָ בְּנִי
 אֲךָ שָׁמַע בְּקֹלִי וְלֶךְ קַח־לִי: (יד) וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח
 וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעָמִים כַּאֲשֶׁר אָהֵב
 אָבִיו: (טו) וַתִּקַּח וְלִבְקָה אֶת־בְּגָדֵי עֵשָׂו בְּגָה
 הַגְּדָלִי הַחֲמֹדֹת אֲשֶׁר אֵתָהּ בַּבַּיִת וַתִּלְבַּשׁ
 אֶת־יַעֲקֹב בְּגָה הַקָּטָן: (טז) וְאֵת עֹרֹת גְּדֵי
 הָעֵזִים הִלְבִּיֶשָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֵלְקֵת צִוְּאָרָיו:
 (יז) וַתֵּן אֶת־הַמַּטְעָמִים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר
 עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּגָה: (יח) וַיָּבֵא אֶל־אָבִיו
 וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הֲנִנִּי מִי אֵתָהּ בְּנִי:
 (יט) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ

רבקה עם יעקב. (יב) קללה ולא ברכה: הכוונה: תחת שאתם משתדלת בתחבולתך
 זאת להביא עלי ברכה הכס זה ענמו יהיה סנה להביא עלי קללה. וכונן נזה למטע
 מ' כ"ג. (טו) בגדי עשו: כראש שבגדי יעקב ועשו היה שוכים בחומר ובטורה למי
 התחלפות מלאכתם ורבקה פתדה שמה יכיר יחזק במשגש הוד שאינס בגדי עשו
 (המעמר). הרמורדות: בגד על הרוב לי זכר, וכונן בלי נקבה אשר יזה עליה
 (ויקרא ו' כ') כמו שהעיר שם רא"צ, וכן מלאכו בגדוחק (תהלים מ"ה ע'). והנה
 עשו שהיה איש שדה היה אוהב ריח שדה והיה חספ' שגם בגדיו המורדות (שלא היה

uomo peloso, ed io son uomo liscio. (12) Forse mio padre mi tasterà, ed io sarò ai suoi occhi un ingannatore, e mi attirerò addosso maledizione, anzichè benedizione. (13) E sua madre gli disse: Sia sopra di me la tua maledizione, figliuol mio; ma ubbidiscimi, e vammeli a prendere. (14) Egli andò, pigliò, e recò a sua madre; e sua madre (ne) fece manicaretti, come amava suo padre. (15) Rebecca prese gli abiti di pregio di Esau suo figlio maggiore, ch'ella aveva presso di sè in casa, e ne vestì Giacobbe suo figlio minore. (16) Delle pelli poi dei capretti gli vestì le braccia e la parte liscia del collo. (17) E diede i manicaretti ed il pane, che fece, in mano a Giacobbe suo figlio. (18) Questi recossi presso suo padre, e disse: Padre mio! E quegli disse: Eccomi; chi sei tu, figlio mio? (19) E Giacobbe disse a suo padre: Io sono Esau tuo

יוצא בהם אל השדה) יהיה בהם ריח שדה, ורנקה שהיתה שומרת אותם היתה
 נותנת בהם עשבים ופרחים כדי שיריחו ריח טוב. (מז) ועל חלקת צואריו: נואר
 בל' ימיד כולל כל הקף הנואר, עד נואר יגיע (ישעיה ח' ח') היים השוטפים מקיפם
 הנואר מכל נדדיו בפעם אחת, ומס רביד הזהב על נוארו (למטה מ"א ח"ב) הרביד
 מקיף הנואר מכל נדדיו, ופרקת עלו מעל נוארך (למטה פסוק ח') העול מקיף כל
 הנואר; ואחריים נוארים ונוארות והכוונה על נואר אנשים רבים או בעלי חיים
 רבים, כמו על נוארי המלכים (יהושע י' כ"ד), בנוארי גמליהם (שופטים ח' כ"א) לא תמיזו
 משם נוארותיכם (מיכה ב' ג'), ונארבעה מקומות בא הרבה אע"פ שמדברים באדם אחד
 בלבד, והכוונה לדבר על הנואר בנתינת שני חלקיו ונדדיו כגון כאן הנואר לא היה כלו חלק
 כי גם יעקב היה בעל זקן, אבל מן הנדדין היה חלקו, וכן הפל על נוארו וישקבו (למטה
 ל"ג ד'), וכן למטה ח"ה י"ד וח"ו כ"ט, רואים את הנואר כאלו חלקו לשנים על הד
 האחד נותנים הדי, ועל הגן האחר מפילים הכנים. (יד) ויאמר אבי: אחר
 אדוני אני זג"ל כי יעקב בבואו לפני אביו לא אמר אלא אבי, והמתין שישאלהו
 מי הוא, אבל עשו חפץ לבואו לפני פירש לו למה בא, ולא המתין שישאלהו מי
 הוא, אלא אמר מיד יקום אבי ואכל; וטעם הדבר כי יעקב ירא היה שחש יכירו
 ינחק לקולו, וכדי לכסות הדבר לא אמר תחלה אלא אני והיה בדעתו שאם
 יכיר את קולו ואמר לו מה לך יעקב בני? אז ידבר לו בענינים אחרים ולא יזכיר
 כלל ענין הנרכה; לא כן עשו, שלא היה ירא שחש ימנע שיקר, לא הורך לכך,
 תלה לו רעונו מיד. (יט) קום נא שברה: שוכנ היה על מפתו, ואמר לו ישא ראשו
 ימש על המטה (ראו') או שהיה יושב על הכסא ואמר לו שיקום ומש אל השליח, וכן

עֲשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלַי קוּם-נָא שְׂכָרְךָ
 וְאֶכְלָה מִצִּידִי בְּעָבוּר תִּבְרַכְנִי נַפְשֶׁךָ: (א)
 וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל-בָּנָו מַה-זֶּה מַהֲרַת לִמְצֹא
 בָנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי:
 וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל-יַעֲקֹב גְּשֶׁה-נָּא וְאִמְשָׁךְ
 בָּנִי הֲאֵתָה זֶה בָּנִי עֵשָׂו אִסְלָא: (בב) וַיִּגַּשׁ
 יַעֲקֹב אֶל-יִצְחָק אָבִיו וַיִּמְשָׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל
 קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יָדַי עֵשָׂו: (כג) וְלֹא הִבִּירוּ
 כִּי-הָיוּ יָדָיו כִּי־יָדַי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעָרַת וַיִּבְרַכְהוּ:
 וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בָּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי:
 וַיֹּאמֶר הַגֵּשָׁה לִי וְאֶכְלָה מִצִּיד בָּנִי לְמַעַן
 תִּבְרַכְךָ נַפְשִׁי וַיִּגַּשְׁלוּ וַיֹּאכֵל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן
 וַיִּשְׁתָּ: (כד) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשֶׁה-נָּא
 וַיִּשְׁקֶה-לִּי בָנִי: (כה) וַיִּגַּשׁ וַיִּשְׁקֶל-לוֹ וַיֵּרַח אֶת-
 רֵיחַ בְּגָדָיו וַיִּבְרַכְהוּ וַיֹּאמֶר רֵאחַ רֵיחַ בָּנִי
 כְּרֵיחַ שְׂדֵה אֲשֶׁר בָּרַכּוּ יְהוָה: שְׂשִׁי (כז) וַיִּתֵּן
 לָךְ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ

דעת חנקלוס שחרנס: אסתחר שענינו הסנה. (כ) כי הקרה ונ': עיין למעלה

primogenito; feci secondo che mi parlasti. Or via, siedì, e mangia della mia cacciagione, affinchè l'animo tuo mi benedica. (20) Isacco disse a suo figlio: Che cosa è mai, figlio mio, che facesti sì presto a trovare? E quegli disse: Perchè il Signore tuo Dio mi fece fare felice incontro. (21) Isacco disse a Giacobbe: Appressati deh! ch'io ti tasti, figliuol mio, se sei poi tu il mio figlio Esaù, o no. (22) Giacobbe si appressò ad Isacco suo padre, il quale lo tastò, e disse: La voce è quella di Giacobbe, ma le braccia sono quelle di Esaù. (23) E nol riconobbe, poichè avea le braccia pelose come quelle di Esaù suo fratello; e (quindi) lo benedisse. (24) Egli disse: Tu sei dunque mio figlio Esaù. E quegli disse: Sono. (25) Egli disse: Accostami, ch'io mangi della caccia di mio figlio, affinchè l'animo mio ti benedica. Quegli gli accostò, ed egli mangiò; e gli recò del vino ed egli bevette. (26) Indi Isacco suo padre gli disse: Appressati, di grazia, e baciami, figliuol mio. (27) Si appressò e lo baciò; ed egli, sentito l'odore de'suoi abiti, lo benedisse, e disse: Ecco l'odore del mio figlio! Somiglia all'odore di un campo, cui il Signore benedisse. (28) Concedati Iddio (campi benedetti) per la rugiada del cielo, e pingue terreno; ed abbondanza di grano e mosto. (29) Popoli ti servano, nazioni a te si prostrino, sii su-

כ"ד י"ג. (כ"א) ואמשך: הוקלה הש"ן שהיתה ראויה להדגש, או הוא משרש מוש, כמו והמישני את העמודים (שפטים י"ו כ"ו). (כ"ד) אתה זה בני עשוי: איכנו דרך שאלה ממש, אלא כאומר אם כן אכזב אחי הוא בני עשו (וכן רש"ע). (כ"ו) ושקה לי: דרך חנה, כדי לגרבו בכל לבנו (אח"ס) או רצה להרית רית נגדיו כדי להכיר יותר אם הוא עשו, כי נולד לו ספק מפני הקול (דון יצחק ורמז). (כ"ז) אשר ברכו ה': חזר לשדה (כדעת נה"ט), ואחר שנתן לו ה' רית שדה מבורך, התפלל שיתן לו ה' גם ארץ טובה ומבורכת. בריח שדה אשר ברכו ה': כי כל שדה הטומח ירק דשא ושואו מבורך בנגדו כותן רית טוב. (כ"ח) מטל השמים: בארנות המורח הגשמים מועטים, ועל הרוב רק שתי פעמים בשנה (יורה ומלקוח) ובהפק הטל מרובה, והוא מרוב את הארץ והולידה והנמיחה (קלער' ורמז). 'ויתן לך האלדים מטל השמים: אחר שאמר שדה אשר נרכו ה' אחר יתן לך שדה מבורך מטל השמים, וכן אחר משה מבורכת ה' ארבו ממגד שמים מטל (ליל כ"ט אלול תר"י). וא"כ ראיתי כי מהר"שד מניא שם רמ"בן ויתן לך האלדים (מדינה

וְרַב דָּגָן וְתִירֹשׁ: (כט) יַעֲבֹדְךָ עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּ
 לְךָ לְאֲמִים הַזֶּה גְבִיר לְאֲחִיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ בְּנֵי
 אִמְךָ אֲרִרְיָה אֲרֹר וּמְכַרְכֵּיךָ בְּרוּךְ: (ל) וַיְהִי
 כַּאֲשֶׁר כָּלָה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי
 אַךְ יָצָא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פָּנָי יִצְחָק אָבִיו
 וַעֲשׂוֹ אָחִיו בָּא מִצִּידוֹ: (לא) וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא
 מִטַּעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יְקָם אָבִי
 וַיֹּאכַל מִצִּיד בָּנָו בְּעֵבֶר תְּבַרְכֵנִי נַפְשֶׁךָ:
 (לב) וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אַתָּה וַיֹּאמֶר
 אֲנִי בְנֶךָ בְּכֹרֶךָ עֲשׂוֹ: (לג) וַיַּחֲרֹד יִצְחָק חֲרָדָה
 גְּדֹלָה עַד־מָאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֲפֹא הוּא הַצֶּד־
 צִיד וַיָּבֵא לִי וַאֲכַל מִכָּל בְּטָרָם תָּבוֹא
 וַאֲבָרְכֶהוּ גַם־בְּרוּךְ יִהְיֶה: (לד) כִּשְׁמַעַ עֲשׂוֹ
 אֶת־דְּבָרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צָעָקָה גְּדֹלָה וּמָרָה
 עַד־מָאֹד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בְּרַכֵּנִי גַם־אֲנִי אָבִי:
 (לה) וַיֹּאמֶר בָּא אֲחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בְּרַכְתְּךָ:
 (לו) וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה

(*) וַיִּשְׁתַּחֲוּ ק'

periore a' tuoi fratelli, e prostrinsi a te i figli di tua madre. Chiunque ti maledice sia maledetto, e chiunque ti benedice sia benedetto. (30) Ora, poichè Isacco ebbe terminato di benedire Giacobbe, appena (cioè) Giacobbe era uscito dal cospetto d'Isacco suo padre, Esaù suo fratello venne dalla sua caccia. (31) Fece anch'egli manicaretti, e (li) portò a suo padre, e disse a suo padre: Si alzi mio padre, e mangi della caccia di suo figlio; affinchè l'animo tuo mi benedica. (32) Isacco suo padre gli disse: Chi sei tu? E quegli disse: Io sono il tuo figlio primogenito Esaù. (33) Isacco fu colpito da uno sbalordimento grande oltremodo, e disse: Chi dunque è quegli che cacciò selvaggina, e mi recò, ed io mangiai d'ogni sorta, innanzi che tu venissi, e lo benedissi? Ed anche benedetto sarà. (34) Poi ch'Esaù ebbe udite le parole di suo padre, diede un grido grande e dolente oltremodo, e disse a suo padre: Benedici anche me, padre mio! (35) E quegli disse: È venuto tuo fratello con inganno, e si pigliò la tua benedizione. (36) E disse (Esaù): Fu egli dunque perciò chia-

מבורכת) מטל השמים, אבל בתרגומו לא הוסיף שמי המלות. ומשמני: המ"ם הראשונה מאותיות האמ"תו למשקל השם משמן. (ל) בא מצידו: לא שאז מיד בא לפני יצחק, כי הוכרך חמלה לעשות הטעמים אבל הגיד הכתוב שכל זמן שהיה יעקב לפני יצחק ולבשו בגדי עשו, לא היה עשו בנית ולא חזר לנית עד שינא יעקב מלפני אביו ופסע את בגדי עשו, ואולי ג"כ כתרק מן הבית, אז בא עשו מזידו ועשה הטעמים, וא"כ (ב' או ג' שעות אחרי יניאת יעקב מלפני אביו) בא עשו אל אביו. ובתחלה הייתי מפרש וכבר בא מזידו וכבר עשה הטעמים, ואז (כשינא יעקב מאת פני יצחק, כדברי ר"ש) בא עשו אל אביו. (לג) כי אפוא: מלות לשון לענחו משמש עם כמה דברים אינם בר"שי כ"י שנידי. (לד) כשמע עשו את דברי אביו: עקר בעקתו היתה על שאמר גם ברוך יהיה, שאע"פי שהיתה הברכה נטעות לא היה רואה אז לא היה יכול לנטל אותה והיה הוא נשאר בלא ברכה (תלמידי יוסף ירא) ועיין מה שכתבתי למעלה פסוק א'. (לה) במרמה: ואע"פכ מאחר שנסתייעה מלחא, אינו רואה כי כן הוא רטון האל ולא אוכל להשיב אחר את הברכה, ואוקולום ותרגום ירושלמי תרגמו במרמה זו במלת במקמה, ועשו זה לכבוד יעקב (עיין אוהב נר, כתיב י"ג) ור' יונתן אמר בבראשית רבא «במחמת תורתו» אולי היתה כוונתו על אם במחמתת ימלא הגב וגו' למדתך תורה אם בא להרגך השכם להרגו, וכמו שפרשתי למעלה פסוק א' כי רבקה חשנה שהיה יצחק רואה לעשות עול וחמם ליעקב. (לו) הכי קרא שמו

פַּעַמַּיִם אֶת־בְּכֹרְתִי לָקַח וְהִנֵּה עֵתָה לָקַח
בְּרַכְתִּי וַיֹּאמֶר הֲלֹא־אֶצְלָתְ לִי בְרָכָה: (ל) וַיַּעַן
יַצְחָק וַיֹּאמֶר לַעֲשׂוֹ הֵן גָּבִיר שִׁמְתִּיו לָךְ וְאֶת־
כָּל־אָחִיו נָתַתִּי לּוֹ לַעֲבָדִים וְדָגַן וְתִירֹשׁ
סִמְכֹתִיו וּלְכָה אֲפֹא מָה אֶעֱשֶׂה בְּנִי: (מ)
וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ אֶל־אָבִיו הַבְּרָכָה אַחַת הוּא־לְךָ
אָבִי בְּרַכְנִי גַם־אֲנִי אָבִי וַיִּשָּׂא עֲשׂוֹ קֶלֶו וַיִּבְרַךְ:
(מא) וַיַּעַן יַצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲיֵה מְשִׁמְנֵי
הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשֶׁבְךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעַל:
(מב) וְעַל־חֲרֻבְךָ תַחֲיֶה וְאֶת־אֲחִיךָ תַעֲבֹד וְהִיָּה
כְּאִשֶּׁר תָּרִיד וּפְרַקֶת עָלָיו מֵעַל צוֹאֲרָךְ:
(מג) וַיִּשְׁטֹם עֲשׂוֹ אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר

יעקב: האם לכך נקרא שמו יעקב ע"ש סופו (ר"ש), כלומר להורות שיהיה רמאי?
כלומר כשקראוהו יעקב צודאי לא נחכוכו שיהיה רמאי, ואחנס הכה נאמת היה
רמאי ונתקיימה נו הוראת שמו. ויעקבני: דבור אחר, כלומר נאמת הוא איש עקבה,
וכבר רמני שתי פעמים. מלאכו כי להוראת כן, כמו חאת אומרת לא כי (מ"א ג' כ"ב)
ורש"י ע"ס ור"עס רמ"נמן פירשו הנשגל שנקרא שמו יעקב עקבני שתי פעמים? ואנקלוס
ורש"י נע והאלכסנדרי והירוכנימוס פירשו: יפה ונאמת ולדק נקרא שמו יעקב; חס
חמת לפי עומק כוחת המחארי, וכמו שפירשתי. (לז) ולכה אפוא: אין ספק שאיכו
עכין הליכה, ונראה כי ט"ס כפל בטעמים, ונ"ל ולכה אפוא, חזל הטעמים חס

(*) קמ"ז נו"ק

mato Giacobbe? Infatti mi soppiantò già due volte. Tolta si ha la mia primogenitura, ed ora si tolse la mia benedizione. Indi disse: Non hai tu serbata per me alcuna benedizione? (37) (Isacco) rispondendo disse ad Esaù: Vedi, io l'ho costituito superiore a te, e tutti i tuoi fratelli ho costituiti suoi servi, e di grano e di mosto lo feci forte. Per te quindi, figlio mio, che posso io fare? (38) Esaù disse a suo padre: Hai tu forse, padre mio, una benedizione sola? Benedici anche me, padre mio! Ed Esaù proruppe in un sonoro pianto. (39) Isacco suo padre rispondendo dissegli: Or bene, un pingue terreno sarà la tua sede, e (benedetto) per la rugiada del cielo dall'alto. (40) Vivrai sulla tua spada, e servirai tuo fratello; quando però generai, ne scuoterai il giogo d'in sul collo. (41) Esaù odiò Giacobbe, a cagione della benedizione che gli

כדעת התרגום הירושלמי, איזל ומיטרד, לך לך, כי לא אוכל לעשות לך מאומה. (לם) ומטל: וארץ מבורכת מעל השמים מעל, עיין למעלה פסוק כ"ח. (ט) ועל תרבך תדרה: כמו לא על הלחם לבדו יהיה האדם (דברים ח' ג') עמדתם על מרנכם (מזוקאל ל"ג כ"ו) בך אותו על פי מדותיו שחלבד שתייה לו ארץ טובה יהיה ג"כ יוצא גדוהים לשלול שלל, על דרך ידו בכל (למעלה י"ו י"ג). תרד: כמו ארד בשימי ואהימה (תהלים נ"ה ג') אם ירבה לענותך עד שתייה נאכז תחת שערבו, אז תפרוק עלו מעל נארך (ר"ז רש"ב רמ"בן רמ"בון). דע כי אדם האמור בתורה ובשאר ספרי הקדש הוא עם השוכן בין ים סוף וים המלח, ומעולם אין הכוונה על מלכות רומי ולא על אחד מגוי איברופא, וכל ימי עמידת הבית הראשון והשני לא נקראו בשם אדם רק בני עשו ממש, אבל אחר חרבן הבית השני והיהודים נקראו למלכות רומי בשם אדם, והיה זה מפני שהאדומים היו על הרוב נוריים ישראל, על כן היה שם אדם שנוא ומתעב אלנו, ובפרט אחר שאלך הורדום שהיה אדומי הרע לישראל מאד, וכשנחרב הבית ביד הרומיים, עברה שאלת היהודים מאדום לרומי, על כן (וגם מפני היראה) כנו את רומי בשם אדם, ואין הכוונה כלל על צעלי האמונה הקדשה, אלא על מלכות רומי שהריבה את ביתנו, ועל כל המקומות שפשטה שם מלכותם ולשונם. ואל תשמע לדברי רא"ב שאמר כי צעלי האמונה הקדשה נקראו אדם מפני שהראשונים שהאמינו בנוברי היו מבני אדם; כי אמנם כל זה שקר וכזב, כי הראשונים שהאמינו בנוברי היו יהודים ויונים ורומיים, לא אדומים, ושם אדם הוא כנו לרומיים ולעמים אחרים מזה שהיו בימים ההם תחת ממשלת הרומיים, ולא מזה אמרתם. (טא) ויאמר עשו בלבו: הכוונה שלא אחר זה לכל אדם כדי שלא

בָּרְכוּ אָבוֹי וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יָמַי
 אֲכַל אָבִי וְאֶהְרַגְהָ אֶת־יַעֲקֹב אָחִי: (מב) וַיִּגְדַּל
 לְרִבְקָה אֶת־דְּבָרֵי עֵשָׂו בְּנֵה הַגְּדָל וַתִּשְׁלַח
 וַתִּקְרָא לַיַּעֲקֹב בְּנֵה הַקָּטָן וַתֹּאמֶר אֵלָיו
 הִנֵּה עֵשָׂו אָחִיךָ מֵתַנְתֶּם לָךְ לְהַרְגֶךָ: (מג) וְעַתָּה
 בְּנֵי שָׂמַע בְּקִלְיִ וְקוּם בְּרַח־לָךְ אֶל־לְבָן אָחִי
 חָרָה: (מד) וַיִּשְׁבֹּת עִמּוֹ יָמִים אַחֲרָיִם עַד
 אֲשֶׁר־תָּשׁוּב חֶמֶת אָחִיךָ: (מה) עַד־שׁוּב אֶף־
 אָחִיךָ מִמְּךָ וְשָׂבַח אֶת אֲשֶׁר־עֲשִׂיתָ לוֹ
 וְשַׁלַּחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם לָמָּה אֲשַׁבֵּל גַּם־
 שְׁנֵיכֶם יוֹם אֶחָד: (מו) וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־
 יַצְחָק קַצְתִּי בְחַיִּי מִפְּנֵי בָנוֹת חַת אִם־לִקַּח
 יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חַת כְּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ
 לָמָּה לִי חַיִּים:

יודע הדבר לאזני ולאמו, וכל מקום גלה דעתו לקחת מלאוהביו עד כי נודע הדבר
 לרבקה. ואמר ואהרנה ולא והרגתי, כי הענין קשור עם התכחי שימות אביו
 על דרך אס אשחאל ואימינה (ע' זה"ע תק"פו עמוד קס"ט וק"ע). (מב) מתנחם
 לך לרנג: מתנחם במחשבותיו שהוא מחשב עליך נכסבו להרגך. (מד) למה
 אשכל גם שניכם: כי הקרובים לו השופטים ייחמו הרובת, עיין שחאל ב' י"ד ז',

(*) ק' ועירא

diede suo padre; ed Esau disse nel suo cuore [e poscia a qualche amico]: Non può tardare l'epoca del lutto di mio padre, ed (allora) ucciderò Giacobbe mio fratello. (42) Vennero narrate a Rebecca le parole di Esau suo figlio maggiore, ed ella mandò a chiamare Giacobbe suo figlio minore, e gli disse: Ecco Esau tuo fratello si conforta (coi suoi progetti) intorno a te, (pensando) d'ucciderti. (43) Or dunque, figlio mio, ubbidiscimi; ed alzati, e te ne fuggi presso Lavàn mio fratello, in Hharàn. (44) Starai presso di lui per qualche tempo, sino a che si calmi l'ira di tuo fratello. (45) Sino a che la collera di tuo fratello retroceda da te, ed egli dimentichi ciò che gli facesti; ed allora ti manderò a prendere di là. (E ciò) affinché io non abbia a perdervi entrambi in un giorno. (46) Rebecca disse ad Isacco: La vita mi è odiosa, a cagione delle donne hhittee. Se Giacobbe prende in moglie qualche donna hhittea, come son queste, alcuna (cioè) delle donne di questo paese, a che mi giova la vita?

ועל כל פנים ינטרך לברוח וזהוהי בלא בניס. למה אשבל: כדי שלא אשכל, כמו למה תמוס, למה תמות בלא עתקד (קהלת ז' י"ו וי"ז) למה אככה (ש"ב ב' כ"ב) חל לך למה יכך (ד"ה ב' כ"ה י"ו) והוא כמו בראמי דילמה (דילמה, עזרא ז' כ"ג) וכן שלמה אהיה כעטיה (ש"ה א' ז') הוא תרגום של דילמה, וכן אשר למה יראה את פניכם זועפים (דניאל א' י'). למה: בטעם למטה מפני האלף שאמרו. (פו) ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בראי: הקו"ף זערה, כ"ל כי היה מכהה הסופרים בנימי קדם כשהיתה חבה מתחלת בלוחה האות שהתבה הקדומת מסיימת, היו משמיטין אחת מהאותיות הדומות, ואולי היו מלייבין האות הבאה בסימן להודיע שהיא עומדת במקום שמים; ואחר זמן הוסיפו ג'ן שתי התבות האות החסרה, ולהיות המקום נר כתבו אותה זערה, וכיוצא בזה ויקרא אל משם (ויקרא א' א'). והנה מהמהנה להשמיט אחת מהדומות כמאשר בה ובה קלת טעיות, קנתם נתקבו אח"כ על ידי כתיב וקרי, וקלתם לא נתקבו, כגון (שמואל ב' ה' ב') והמני את ישראל, במקום והמניא, (ירמיה ל"ט י"ו) הכני מני את דברי, במקום מניא, (מלכים ב' י"ג ו') הסעי את ישראל, (ירמיה ל"ב ל"ה) הסעי את יהודה, במקום הסעיא, (שם כ"ג י"ד) לבלתי שבו, (שם כ"ז י"ח) לבלתי באו, במקום ישבו, יבאו, (ישעיה פ"ה כ"ה) עדיו יבאו ויבשו, (יחזקאל כ' ל"ח) ואל חמות ישראל לא יבאו וידעתם, במקום יבאו, (ד"ה א' י"ז י"ח) כי מלאו ימיה, משפטו כי ימלאו, (שמואל א' י"ט ט') החד חננן ביד ויבסק, כ"ל בידו, ועוד זולת אלה.

כח

(א) וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל-יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ
 וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא-תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת
 בְּנֵעֵזַי: (ב) קוּם לךְ פָּדְנָה אֲרָם בֵּיתָה בְּתוֹאֵל
 אָבִי אַמְּךָ וְקַח-לָךְ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לְבֶן
 אֲחִי אַמְּךָ: (ג) וְאֵל יְשָׁרַי יְבָרֶךְ אֶתְךָ וַיִּפְרֶךְ
 וַיְרַבְּךָ וְהָיִיתָ לְקַהֲלֵ עַמִּים: (ד) וַיִּתֶּן-לָךְ אֶת-
 בְּרַכְתּוֹת אַבְרָהָם לָךְ וּלְזָרְעֶךָ אַתְּךָ לְרִשְׁתָּךְ
 אֶת-אֲרֶז מִגְרִיךָ אֲשֶׁר-נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם:
 שְׁבִיעַ (ה) וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת-יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פָּדְנָה
 אֲרָם אֶל-לֶבֶן בֶּן-בְּתוֹאֵל הָאֲרָמִי אֲחִי רַבְקָה

(ב) קום לך פדנה ארם וכו': יצחק לא ידע כלום שעשו מנקה להרוג את יעקב, כי רבקה לא הגידה לו זה, והנה אמר לו שילך ויקח לו אשה ושוב, ולפיכך לא נתן לו נכסים; ורבקה לא היה הראות בידה ליתן, ואפי' אם היה בידה לא נתנה לו כדי שלא יכיר עשו שהוא בורח. ואמנם לקחת לו אשה נראה שלא היה נרץ לנכסים כי בלא מוהר היו נתינים לו להיותו ממשפחתם, מלבד שכבר היו מאמינים שאביו היה עשיר, כי ראו העושר שהביא עמו אליעזר; ואליעזר הוטרף לקחת עמו כל טוב אדונו כי עדיין לא היו ידעים שאברהם עשיר. אמנם לא מלאנו שנתן להם מוהר, אלא מנדנות דרך מתנה. וכו' כי מוהר מתקלחו היה כסף שלפעמים היה הבחור נתן לאבי הכערה כדי לפייסו שיתן לו בתו כמו שאמר שכם הרבו עלי מאד מחר ומתן,

XXVIII

(1) Isacco chiamò Giacobbe, lo benedisse, gli comandò, e gli disse: Non prendere in moglie alcuna cananea. (2) Alzati, va in Paddan-Aràם, in casa di Bethuèl padre di tua madre; e prendi ivi in moglie una delle figlie di Lavàn fratello di tua madre. (3) E Iddio onnipotente ti benedica, ti faccia prolificare e divenir numeroso, sicchè tu dia origine ad un aggregato di popoli. (4) E ti conceda la benedizione d'Abramo, a te (dico) e con te alla tua discendenza; in guisa che tu possenga la terra delle tue pellegrinazioni, cui Iddio ha donato ad Abramo. (5) Giacobbe, mandato da Isacco, andò in Paddan-Aràם presso l'arameo Lavàn figlio di Bethuèl, fratello di

ואח"כ נתפשט המכהג ונעשה חוק ומשפט, אבל נימי יעקב לא היה עדיין החק הזה, על כן אמרו רחל ולאה הלא ככריות נתשבתו לו כי מוכרטו. ודע כי נימי קדם שהיה האיש לוקח לו יותר מאשה אחת, היו הנשים ביוקר, והיה האיש נרץ ליתן מוהר, ונחה הדבר בהפך. והנה לנן לא נקא מיעקב שיתן לו מוהר, אלא מאחר שהיה יעקב נרץ להמעבד אצלו ולאכול על שלטנו, התחיל לרעות את אצנו, ולנן אמר לו מה משכרתך, והוא אמר לו שיעבדהו שבע שנים אם יתן לו אותה מבנותיו אשר ישרה בעיניו. (ה) ארץ רבקה אם יעקב ועשו: כתב ר"ש איני יודע מה מלמדנו, ואולי הכוונה כי לכך שלמה רבקה את יעקב אצל לנן ולא אל מקום אחר, כי לנן היה קרוב לשניהם בשוה, ואם אולי ילך שם עשו, להיחית את יעקב, ישתדל להניל את שניהם, ולא יניל את הנרדף בנפשו של רדף כך כתבתי בתחילת ילדותי בשנת תקע"ג. ותלמדו מזה"ר דה"א ז"ל על פי מה שכתבתי למעלה בתחלת הענין (כ"ז א'), אומר כי הנה בכל התורה מקדימין עשו ליעקב, ויקברו אותו עשו ויעקב בכיו (למעלה ל"ה כ"ט), בני יצחק עשו וישראל (ד"ה א' ל"ד), וכאן אמר אם יעקב ועשו, להזכירנו שהיה רבקה אהבת את יעקב (וכן ביהושע כ"ד ד' ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, הקדים יעקב מפני חביבותו); והיתה כוונת התורה ללמדנו שהגתה ה' על ישראל, כי אעפ"י שרנקה היתה את יעקב ועשו בשוה, מה' היתה כסבה שהיה אהבת את יעקב, וזוה נמשך שנתה אותו להערים ולקחת את ברכת אחיו, וזוה נמשך את"כ כי יצחק בדעת שלמה ונפשו ספלה נתן ברכה אברהם ליעקב לבדו. (ויתכן ג"כ לומר כי לכך נכתב אם יעקב ועשו,

אִם יַעֲקֹב וַעֲשׂוּ: (ח) וַיֵּרָא עֵשָׂו כִּי־בָרַךְ יַצְחָק
אֶת־יַעֲקֹב וַיִּשְׁלַח אֹתוֹ פְּדָנָה אֲרָם לִקְחַת־לוֹ
מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיֵּצֵא עָלָיו לֵאמֹר לֹא־
תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן: (ט) וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב
אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פְּדָנָה אֲרָם: (י) וַיֵּרָא
עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בָּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינָיו יַצְחָק אָבִיו:
(יא) וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מַחְלַת
בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אֲבֵרָהָם אָחוֹת נְבִיּוֹת עַל־
נַשְׂיוֹ לוֹ לְאִשָּׁה: ס ס ס

לומר כי לא לבד יעקב היה זכה של רבקה, כי גם עשו היה זכה. והיה ראוי שגם הוא
יזהר שלא לקחת נשים שחייבה מרת רוח לה, או לגרשן אחר שלקחן, והוא לא כן

Rebecca, madre di Giacobbe e d'Esau. (6) Esau avendo veduto che Isacco aveva benedetto Giacobbe, e l'avea mandato in Paddan-Aràם a pigliare ivi moglie; e che nel benedirlo gli avea comandato con dire: Non prendere in moglie alcuna cananea; (7) E che Giacobbe avea ubbidito a suo padre ed a sua madre, ed era andato in Paddan-Aràם: (8) Esau s'avvide che le donne cananee spiacevano ad Isacco suo padre. (9) Esau andò quindi presso Ismael, e prese in moglie, oltre alle (altre) sue mogli, Mahhalàth, figliuola d'Ismael figlio d'Abramo, sorella di Nevajòth.

עשה וכל זה בשנה יעקב ובגנות עשו. (ו) ושלח אורחו: בפסוק הקודם וישלח יצחק את יעקב בבכר הקל, וכאן ושלח במיעל, ועיין מה שכתבתי למעלה ג' ל"ג.

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>